

ULOGA PROVAJDERA BEZBEDNOSTI NA NACIONALNOM NIVOU U KONTROLI ZLOČINA MRŽNJE¹

Pregledni rad

DOI 10.7251/DEFSR1841002L	COBISS.RS-ID 7744536	UDK 004.738.5:343.6
---------------------------	----------------------	---------------------

doc. dr Velibor Lalić²

Fakultet bezbjednosnih nauka

Univerzitet u Banjoj Luci

Apstrakt:

U ovom radu se analizira uloga provajdera bezbednosti na nacionalnom nivou u kontroli zločina mržnje. Poseban osvrt je dat na ulogu policije i tužilaštva, ali i drugih subjekata koji imaju društveni značaj u stvaranju pogodnog ambijenta za prevenciju ovih krivičnih dela. To su prvenstveno vaspito-obrazovne institucije, političke elite, i mediji. Efikasna kontrola zločina mržnje je sveobuhvatan proces u kome aktivno treba da budu uključeni različiti subjekti u društvu, ne samo organi formalne društvene kontrole. Integralni prisup ovom problemu dugoročno može dati pozitivne rezultate, bilo da je reč o represivnom delovanju ili o prevenciji.

Ključne reči: *Zločini mržnje, policija, tužilaštvo, vaspitno-obrazovne institucije, mediji.*

UVOD

Iako se radi o fenomenu koji je duboko ukorenjen u ljudskoj istoriji, sintagma zločini mržnje je relativno novijeg datuma, kao i prava rešenja na koji način pojedine države tretiraju ovu problematiku. U sociološkom kontekstu zločini mržnje su posledica konflikata društvenih grupa koje imaju različite društvene identitete. Pojedinaac kao objekat napada nije bitan, bita je njegova grupna pripadnost. Takva pozadina ovih krivičnih

¹ Rad je nastao kao deo istraživanja u okviru izrade doktorske disertacije „Zločini mržnje u Bosni i Hercegovini“ na Fakultetu bezbednosti Univerziteta u Beogradu (Lalić, 2013).

² Korespondent: doc. dr Velibor Lalić, Fakultet bezbjednosnih nauka, Univerzitet u Banjoj Luci.
E-meil: lalicvelibor@gmail.com.

dela sadrži veliki konfliktan potencijal i predstavlja bezbednosnu pretnju, posebno u društvima koja su se već suočila sa etničkim, rasnim ili drugim oblicima nasilja zasnovanim na identitetnim razlikama. U psihološkom smislu zločini mržnje su počinjeni zbog predrasuda prema identitetno različitim društvenim grupama.

Kontrola nasilja koje je motivisano mržnjom i predrasudama veliki je izazov sa kojim se suočavaju organizacije na supranacionalnom nivou. Prvenstveno je reč o Ujedinjenim nacijama, preciznije o Komitetu Ujedinjenih nacija za eliminaciju rasne diskriminacije (UNCERD), zatim Savetu Evrope – Evropskoj komisiji protiv rasizma i netolerancije (ECRI), Agenciji Evropske unije za fundamentalna prava (FRA), i Organizaciji za evropsku bezbednost i saradnju (OEBS) (Lalić & Matijašević, 2015). Međutim, pored supranacionalnog nivoa suprotstavljanje ovom fenomenu na nacionalnom nivou od ključnog je značaja. Predmet ovog rada jeste sagledavanje delovanja provajdera bezbednosti na nacionalnom nivou u kontroli zločina mržnje. Prvo biće analizirana uloga policije, zatim tužilaštava, a potom i ostalih subjekata koji svojim delovanjem mogu doprinijeti efikasnijoj kontroli ove vrste nasilja. To su prvenstveno vaspito-obrazovne institucije, političke elite, i mediji.

1. ULOGA POLICIJE U SPREČAVANJU I SUZBIJANJU ZLOČINA MRŽNJE

Policija ima ključnu ulogu u društvu u vezi sa sprečavanjem i suzbijanjem zločina mržnje. Od posebnog značaja svakako je obučenost i uspešnost policije u rasvetljavanju ovih krivičnih dela, postupanju sa žrtvama, te odnosima sa zajednicom i sa medijima.

Specifičnosti organizacione kulture³ policijskih organizacija jesu jedan od činioca koji utiču na prijavljivanje zločina mržnje (Nolan & Akiyama, 1999). Nolan i Akiyama navode sledeće činioce: stavove u organizaciji u vezi s ovim pitanjima, poverenje zajednice u policiju, resurse, kulturne konflikte uzrokovane razlikama između dominantnih vrednosti kulture društva u kojoj organizacija egzistira i kulturnih vrednosti ugroženih grupa (Nolan & Akiyama, 1999:124). Prijavljivanje zločina mržnje zavisi i od individualnih karakteristika policijskih službenika, tačnije od ličnih stavova i vrednosti, odgovornosti u sprovođenju organizacionih pravila, podrške rukovodilaca i kolega, ličnog uverenja u kojoj meri organizacija posvećuje pažnju ovom problemu kroz obuku i dodeljene resurse (Nolan & Akiyama, 1999:124), te od sposobnosti i spremnosti policijskog službenika da za određeno krivično delo prepozna da je počinjeno iz mržnje (Saucier et al., 2006:891).

Spremnost žrtava da prijave ova krivična dela od ključne je važnosti. Jedan od bitnih razloga zašto je velika tamna brojka ovih krivičnih dela jeste činjenica da ih žrtve ne prijavljuju zbog straha od sekundarne viktimizacije od strane okruženja ili zbog nepoverenja prema policiji (Perry, 2001; Cogan, 2002; Levin et al., 2007; McVeigh et al., 2003; Berrill, 1992; Herek, 1992). Nepoverenje prema policiji može biti posledica specifičnosti policijske supkulture koju karakteriše grupna zatvorenost, nedostatak senzibilnosti prema različitim društvenim grupama i njihovoj kulturi i životnim stilovima. Često su

³ Organizaciona kultura predstavlja skup stavova, vrednosti, normi i obrazaca ponašanja koji su svojstveni određenoj organizaciji (Brown, 1995; Janjićević, 1997).

tu i policijska brutalnost, rasne i druge predrasude, konzervativizam, mačizam i cinizam, što može voditi formiranju radikalnih, desničarskih stavova prema rasnim, etničkim i seksualnim manjinama i osobama koje preferiraju slobodnije nekonvencionalne životne stilove (Reiner, 1985; Skolnick, 1966). Imigranti često ne prijavljuju ova krivična dela zbog kulturnih razlika: tradicionalnog nepoverenja u policiju u zemljama iz kojih dolaze, te zbog jezičkih barijera i nezakonitog statusa (Levin & Amster, 2007:331).

Istraživanje zločina mržnje zavisi od zakonskog osnova za postupanje policijskih službenika kada su ova krivična dela u pitanju. Organizacioni činioci takođe imaju veliki značaj. To se prvenstveno odnosi na postojanje u okviru policijskih organizacija posebnih odeljenja za suzbijanje zločina mržnje. Od značaja je i da svi policijski službenici budu osposobljeni da prepoznaju određeni događaj kao akt nasilja motivisan mržnjom ili predrasudama, u cilju pokretanja dalje istrage. Potrebni su i drugi uslovi, poput poverenja i dobrih odnosa sa zajednicom, posebno s ugroženim, manjinskim grupama čiji su pripadnici često žrtve zločina mržnje (Strobl et al., 2005:638). Za uspostavljanje poverenja u rad policije od velikog značaja je i zastupljenost manjinskih grupa u policijskim strukturama (Multilingual Orientation Service Association for Immigrant Communities [MOSAIC], 2003).

Efikasna kontrola zločina mržnje od strane policije moguća je i u vrlo kompleksnim demografskim i kulturnim sredinama. Primer za to je grad Njujork, SAD, koji je jedan od gradova sa najheterogenijom strukturom stanovništva na svetu. Iako su zločini mržnje bili znatno izraženi u ranijem periodu, nakon usvajanja zakonskih propisa koji regulišu ovu oblast i nakon pojačane aktivnosti njujorške policije, od sredine 90-ih naovamo, došlo je do trendova opadanja ovih krivičnih dela. Pozitivni rezultati vidljivi su uprkos složenom društvenom okruženju, uzrokovanom intenzivnim demografskim, ekonomskim, tehnološkim i bezbednosnim promenama. Iskustva njujorške policije ukazuju da se povećanje efikasnosti rada policije na suzbijanju zločina mržnje može postići formiranjem specijalizovanih odeljenja za suzbijanje zločina mržnje, uspostavljanjem jasnih protokola za postupanje, obukom policije, efikasnim prikupljanjem podataka, kontaktima sa zajednicama, oštrijom kaznenom politikom, saradnjom sa medijima i uspostavljanjem višejezičnog servisa za žrtve (Levin & Amster, 2007:338).

Primer dobre prakse jeste i Baltimorska kantonalna policija, SAD (engl. *Baltimore County Police – BCPD*), koja je jedna od prvih policijskih agencija u SAD koja je još davne 1981. godine uvela program za postupanje u vezi sa incidentima motivisanim religijskom, rasnom i etničkom mržnjom. Takva praksa je ustanovljena zbog učestalih aktivnosti Kju kluks klana, posebno spaljivanja krstova u cilju zastrašivanja crnačkog stanovništva. Posebna pažnja posvećuje se osetljivosti postupanja policije prema žrtvama, njihovim porodicama i zajednici – zbog emocionalnih trauma koje su doživele. U skladu sa procedurama, policija beleži sve događaje koji imaju elemente incidenta mržnje ili zločina mržnje. Policajac prvi dobija saznanje o događaju, zatim obaveštava istražitelje, istražitelji nakon prikupljenih dokaza sačinjavaju izveštaj koji se dostavlja verifikacionoj komisiji, koja procenjuje da li određeni događaj ima elemente zločina mržnje ili ne. Iz iskustava baltimorske policije proizlaze preporuke za povećanje efikasnosti policije, a to su prvenstveno postojanje jasnih procedura u policijskim organizacijama za postupanje u vezi sa zločinima mržnje, zatim obuka policijskih službenika i programi rada policije u zajednici (Martin, 1999).

Pozitivna iskustva o kontroli zločina mržnje i povećanje efikasnosti rada policije dolaze iz Velike Britanije. Naime, reč je o iskustvima jednog od programa Ministarstva unutrašnjih poslova čiji je fokus na zločinima mržnje i porodičnom nasilju. Cilj programa jeste transformacija rutinskih policijskih evidencija u evidencije od koristi za praktičnu politiku, strategiju i policijsku praksu. Pored londonske policije i kriminologa, u programu su učestvovali i drugi istraživači iz oblasti društvenih nauka koji nemaju iskustva u radu sa policijskim organizacijama. U projektu su primenjivali kombinaciju kvantitativnih i kvalitativnih metoda, na osnovu kojih su dobili korisne podatke o zločinima mržnje i radu policije – na osnovu kojih se mogu identifikovati i razumeti problemi, time i unaprediti delovanje policije. Ovakvi programi predstavljaju dobar primer primene naučnih istraživanja u praktične svrhe (Stanko, 2004).

Od stručnih radova koji se mogu naći u literaturi o postupanju policije na suzbijanju zločina mržnje, tu je priručnik koji je sačinila Radna grupa za pitanja rase i različitosti Asocijacije šefova u policiji i Jedinica za policijske standarde Ministarstva unutrašnjih poslova Velike Britanije Association of Chief Police Officers [ACPO] & The Home Office Police Standards Unit, 2005). Svrha priručnika je preispitivanje dosadašnjih praksi policijskih agencija i razvoj novih pristupa i taktika delovanja. Priručnik je napravljen na osnovu proverenih iskustava raznih policijskih agencija širom Engleske, Velsa i Severne Irske. U priručniku se navodi strateški značaj policije u zaštiti lične i imovinske sigurnosti svih građana, kao vitalnih civilizacijskih vrednosti demokratskih društava. Izostanak ili neadekvatne reakcije na ova krivična dela utiču na poverenje javnosti u policiju, jer posledice zločina mržnje utiču ne samo na žrtvu već i na njenu porodicu i zajednicu kojoj pripada. U priručniku je dat sadržajan prikaz uputstava za operativno delovanje, a tu su definicije pojma, zakonski propisi, načini prikupljanja informacija, pitanja prijavljivanja krivičnih dela i statističkog praćenja, postupak sa žrtvama, uputstva za vođenje istraga, saradnja sa drugim agencijama, zatim objašnjeni su specifični pojmovi oblici zločina mržnje, zločini mržnje i incidenti unutar policijskih organizacija, obuka policijskih službenika, odnosi sa medijima i, na kraju, evaluacija radnih rezultata.

Takođe i Međunarodna asocijacija policijskih šefova (engl. *International Association of Chiefs of Police*) sačinila je sažeta uputstva za policijske službenike u vezi sa istraživanjem i prevencijom zločina mržnje (Turner, 2001). Korisna su ova uputstva za razumevanje prirode ovih krivičnih dela, kao i uputstva policijskim službenicima šta treba da čine na mestu kriminalnog događaja. Od posebnog su značaja indikatori koji ukazuju na postojanje zločina mržnje,⁴ te uputstva kako postupati sa žrtvama i zajednicama kojima žrtve pripadaju. Od značaja je spomenuti i program OSCE – ODIHR obuke za policijske službe za suzbijanje zločina mržnje. Program se sastoji iz četiri faze:

- 1) reagovanje, istraga, sakupljanje i razmena informacija i saradnja sa tužiocima,
- 2) razvijanje strategija za suzbijanje zločina mržnje koji su zasnovani na proaktivnom rukovodstvu policije i saradnji sa zajednicama,

⁴ Percepcije žrtve i svedoka u vezi sa krivičnim delom; komentari izvršilaca, gestovi ili pismene izjave koje ukazuju na predrasude, uključujući grafite ili druge simbole; svaka razlika između izvršioca i žrtve, bilo stvarna ili pretpostavljena od strane izvršioca; slični incidenti na istim lokacijama ili naselju koji ukazuju na iste oblike ponašanja; žrtva je bila angažovana na aktivnostima promovisanja svoje grupe ili zajednice; postojanje koincidencije vremena dešavanja incidenta sa praznikom ili datumom od posebnog značaja; članstvo izvršioca u ekstremističkim grupama ili saradnja sa njihovim članovima; odsustvo drugog motiva, poput materijalne koristi i sl. (Turner, 2001).

- 3) razvijanje efikasnog procesa sakupljanja i prosleđivanja podataka zločina mržnje,
- 4) obuke tužilaca kako da koriste dokaze u cilju dokazivanja krivičnog dela.⁵ Program je prilagođen specifičnostima i potrebama svake države posebno.

U celini posmatrano, uloga policije u sprečavanju i suzbijanju zločina mržnje od suštinskog je značaja. Efikasan pristup prvenstveno podrazumeva osposobljenost policije, organizacionu kulturu koja uvažava različitosti, zatim odnose sa građanima zasnovan na međusobnom poverenju, posebno sa manjinskim zajednicama.

2. ULOGA PRAVOSUDNIH ORGANA U SPREČAVANJU I SUZBIJANJU ZLOČINA MRŽNJE

Efikasan rad organa pravosuđa takođe je od velike važnosti za društvenu kontrolu zločina mržnje. Krivično gonjenje i utvrđivanje krivične odgovornosti jasan je pokazatelj društvene osude ovih krivičnih dela. Utvrđivanje krivične odgovornosti izvršilaca krivičnih dela počinjenih iz mržnje nema samo značaj u smislu specijalne i generalne prevencije, već je bitno sa stanovišta stvaranja poverenja žrtve i žrtvine zajednice u sistem krivičnog pravosuđa i društveni sistem u celini. U suprotnom, ako sistem nije u stanju da vrši svoje kontrolne i usmeravajuće funkcije, zakonito se javljaju krize,⁶ stvaraju se pogodni društveni uslovi za nastanak novih rasnih, nacionalnih, verskih i drugih konflikata i produbljivanje postojećih, posebno u društvenim okruženjima gde su ti odnosi tradicionalno narušeni.⁷

U postojećoj svetskoj literaturi iz ove oblasti vrlo je malo naučnih radova koji se specifično ili bar delimično bave postupanjem pravosuđa i odgovornosti izvršilaca ovih krivičnih dela. Jedan od radova značajnih za ova pitanje jeste *Hate Crime Offenders: An Expanded Typology* (McDevitt et al., 2002), u kome Mekdevit i saradnici predlažu da se prilikom krivičnog gonjenja i izricanja kazne izvršiocu krivičnog dela počinjenog iz mržnje, ukoliko je izvršeno u grupi, uzme u obzir stepen učešća i odgovornosti svakog od učesnika, imajući u vidu ulogu koju je imao tokom incidenta. S tim u vezi autori razlikuju četiri vrste učesnika u incidentu: vođe i saučesnike, nevoljne učesnike i heroje. Za svaku od četiri vrste izvršilaca po klasifikaciji ovih autora odgovara jedna od navedenih uloga – time i stepen odgovornosti. Po njima, vođe i saučesnici snose najveću odgovornost, bilo da ohrabruju druge na izvršenje dela ili aktivno učestvuju u izvršenju. Nevoljni učesnici ne učestvuju aktivno u incidentu ili pokušavaju da spreče zločin ili da pomognu

⁵ Program obuke za policijske službenike, http://www.osce.org/publications/odihr/2006/09/20673_676_sr.pdf. Vebsajt posećen 23.12.2009. godine.

⁶ Takvo stanje se u sociološkoj teoriji naziva disfunkcionalnost društvenog sistema, a u političkoj teoriji kriza legitimnosti vlasti (Milašinović, 2008:70).

⁷ Primera radi, 17. i 18. maja 1980. u Majamiju, SAD, desili su se veliki rasni nemiri i sukobi zbog presude kojom su oslobođena krivične odgovornosti četiri bela policajca koji su, zbog navodno počinjenog prekršaja, na smrt pretukli crnca Mekdafija. U neredima je bilo petnaest mrtvih i više od dvesta ranjenih. U Los Anđelesu su izbili neredi 29. aprila 1992. zbog oslobađajuće presude četiri bela policajca koji su optuženi zbog fizičkog zlostavljanja mladog crnca. U neredima je bilo 47 mrtvih i 2.328 ranjenih (De Fontet, 1999:104).

žrtvi. Heroji pokušavaju da spreče druge učesnike da izvrše zločin, upozoravaju žrtve ili prijavljuju aktivnost grupe policiji (McDevitt et al., 2002:313).

Takođe treba spomenuti i akademski članak *The Prosecution of Hate Crimes: The Limitations of the Hate Crime Typology* (Phillips, 2009), u kome se kritikuje tipologija izvršilaca krivičnih dela zločina mržnje koju su sačinili Mekdevit i saradnici, jer ne obuhvata slučajeve gde mržnja nije osnovni već periferni motiv, što je od velikog značaja u dokazivanju krivičnog dela počinjenog iz mržnje i signal zakonodavcu da treba da predvidi i takve slučajeve, jer se često dešavaju u praksi.

Džems Morš (James Morsh) u citiranom članku *The Problem of Motive in Hate Crimes: The Argument against Presumptions of Racial Motivation* bavi se problemom dokazivanja motiva zločina mržnje, analizirajući argumente da se kompleksan problem dokazivanja rasističkog motiva reši tako da teret dokazivanja motiva bude na odbrani a ne na tužiocu, tj. da se uvede pretpostavka rasističkog motiva kada su u pitanju rasistički napadi belaca na manjinske grupe u SAD, jer bi se na taj način obezbedio veći broj osuđujućih presuda. U tom slučaju optuženi bi morao dokazati da njegov akt nije motivisan rasnom mržnjom, već nekim drugim motivom (Morsch, 1991:674). Zagovornici ovog pristupa navode da se na ovaj način eliminiše mogućnost arbitrarnih i nezakonitih presuda (Morsch, 1991:675), a njegovi kritičari smatraju da to ne bi bilo u skladu sa Ustavom SAD, jer se narušava princip jednakosti pred zakonom (Morsch, 1991:681). Morš navodi da države treba da usvoje jasne standarde za dokazivanje motiva optuženih za krivična dela počinjena iz mržnje i da tužioci treba da dokažu da je ponašanje optuženog dominantno rukovođeno rasnom mržnjom. Takođe smatra da države treba da uspostave kontrolne mehanizme za nadzor nad radom organa pravosuđa, jer odluke koje oni donose isto tako mogu biti rasistički motivisane (Morsch, 1991:689).

Pored malog broja naučnih radova, prisutan je skroman broj stručnih radova. U tom segmentu važno je spomenuti Priručnik za tužioce, Američkog istraživačkog instituta za tužioce⁸(APRI, 2001). Priručnik sadrži osnovna objašnjenja šta su to zločini mržnje, pregled problematike i zakonskih propisa, saradnju sa drugim agencijama, uputstva za identifikaciju i istraživanje zločina mržnje, uputstva za pripremu predmeta za krivično gonjenje i, na kraju, uputstva za prevenciju ovih krivičnih dela.

Ovde ćemo pomenuti priručnik koji je priredila Kancelarija za demokratske institucije i ljudska prava (ODIHR), Organizacije za evropsku saradnju i bezbednost (OSCE) *Hate Crime Laws: A Practical Guide* (OSCE – ODIHR, 2009a), u kome se objašnjavaju argumenti za postojanje zakonskih propisa o zločinima mržnje i navode se primeri iz prakse na koji su način različita zakonodavstva rešila ovaj problem. Takođe, u priručniku su obrađena ključna pitanja koja zakonodavac treba da uzme u obzir pri izradi propisa iz ove oblasti. Iako je ovaj priručnik prvenstveno namenjen zakonodavcima kao pomoć pri izradi propisa iz ove oblasti, svakako predstavlja korisno štivo javnim tužiocima i sudijama za razumevanje pravne prirode ovih krivičnih dela. Pored toga, navedena su i dragocena iskustva iz drugih zakonodavstava. Posebno koristan u priručniku jeste deo o dokazivanju krivičnih dela počinjenih iz mržnje (OSCE – ODIHR, 2009a:47–52), gde se govori o dokazivanju motiva predrasude ili mržnje, kako u slučajevima gde je motiv evidentan, tako i za situacije gde pored motiva predrasude ili mržnje postoje i drugi motivi.

⁸ Engl. *Hate Crimes: A local Prosecutor's Guide for Responding to Hate Crimes*.

Rad pravosuđa u vezi sa krivičnim gonjenjem krivičnih dela počinjenih iz mržnje zavisi od mnoštva činilaca. Osnovni činioci su adekvatna zakonska rešenja, dakle pravni osnov za postupanje tužilaštva i sudova. Ukoliko postoji jasan pravni okvir za krivično gonjenje izvršilaca ovih krivičnih dela, stvoreni su formalno- pravni uslovi za delovanje svih organa formalne društvene kontrole, od policije, do javnih tužilaštava i sudova. Međutim, zbog nedostatka iskustva iz ove oblasti, neadekvatnih zakonskih rešenja ili sumnje da se neće uspeti dokazati motiv izvršioca, sudije i tužioci često kvalifikuju određeno krivično delo gde je motiv predrasude ili mržnje evidentan – kao neko drugo krivično delo (Morsch, 1991:672). Pored toga, sudije olako prihvataju priznanje krivice izvršioca za neko drugo krivično delo, negirajući motiv predrasude ili mržnje (Burney & Rose, 2002:111). Ukoliko javni tužioci u svojoj praksi ne uspevaju da dokažu ovaj motiv ili suđenja izuzetno dugo traju, nakon čega sud izriče blage kazne za izvršioca ovih krivičnih dela od strane suda (Strobl et al., 2005:638), čitav koncept zločina mržnje gubi društveni smisao i krivičnopravni značaj. Sprovođenje zakonskih odredaba o zločinima mržnje šalje poruku podrške manjinskim grupama, a mali broj osuda indikator je koji ukazuje na neuspeh slanja te poruke (Morsch, 1991:673). Iz tog razloga efikasan rad organa pravosuđa treba da omogući potvrdu validnosti zločina mržnje kao posebne vrste krivičnih dela – ili da se čitav koncept temeljno preispita.

3. OSTALI SUBJEKTI U KONTROLI ZLOČINA MRŽNJE

a) Vaspito-obrazovne institucije

Vaspitno-obrazovne institucije imaju ključnu ulogu u formiranju stavova mladih generacija. Društvo prenosi na mlada pokoljenja one vrednosti koje su izdržale sud vremena i koje su se iskustvom pokazale kao značajne za održanje određene društvene grupe. Sociološki gledajući, nijedno društvo nije homogeno, već heterogeno po raznim kulturnim, političkim, socijalnim i drugim osnovama. Društvene razlike u pogodnim uslovima stvaraju paradigmu različitosti – ideološki pogled isključivosti vlastite kulture kao vredne, uz istovremeno negiranje ili omalovažavanje vrednosti drugih društvenih grupa. Stereotipi i predrasude prenose se s generacije na generaciju u vidu tradicije (Ueckert, Kakuska, & Nagorny, 1978:282). Postavlja se pitanje da li se ti neosnovani stavovi mogu smatrati kulturnim nasleđem i kakve posledice dugoročno imaju na društvo i pojedinca? Posledice nisu bezazlene jer se ispoljavaju u vidu sukoba među različitim društvenim grupama, a zločini mržnje su nasilan oblik manifestovanja različitosti. S obzirom na negativne društvene posledice stereotipa, predrasuda, etnocentrizma i mržnje, koja je njihov nužni pratilac i esencija, enkulturacija takvih stavova više spada u domen socijalne patologije nego u domen kulture. Rezultati socijalno-psiholoških istraživanja govore nam da se nasilno ponašanje uči (Bandura, 1977). U skladu sa tom teorijom može se postaviti suprotna tvrdnja: da se nenasilno ponašanje isto tako uči. Svakako da je objašnjenje nasilnog ponašanja vrlo kompleksno i ne može se *a priori* svesti na proces obrazovanja, ali ovaj činilac je značajan u objašnjenju nasilnog ponašanja. Ako prihvatimo pretpostavku da obrazovanje ima pozitivan uticaj na formiranje stavova o društvenim grupama koje

počivaju na drugačijim kulturnim vrednostima, možemo govoriti o značaju i ulozi obrazovanja i vaspitanja u prevenciji zločina mržnje.

Dugoročno gledajući, prevencija zločina mržnje treba da obuhvati obrazovanje školske dece u kulturnim različitostima uvođenjem nastavnih planova i programa koji će omogućiti učenicima da bolje razumeju kulturu različitosti i nediskriminacije (Tilley, 2007:549). Tu je i edukacija mladih kroz organizovanje školskih seminara o ksenofobiji i posete komemorativnim centrima nacističkih zločina (Strobl et al., 2005:640). Takvi pristupi posebno su od velikog značaja za društva gde tradicionalno postoji mržnja i nepoverenje između antagonističkih grupa, čije je bolno istorijsko pamćenje deo kolektivne svesti.

Proces usvajanja kulturnih vrednosti dijaloga i tolerancije ne odnosi se samo na deo populacije u društvu koja učestvuje u procesu formalnog obrazovanja, već i na sve građane. Uspešne strategije za prevenciju zločina mržnje moraju se fokusirati na jačanje demokratskih normi i vrednosti, što uključuje niz aktivnosti građana, institucija i medija. Za primer se mogu navesti iskustva iz Nemačke, gde se sprovodi koncept pozitivne generalne prevencije koji se sastoji u podizanju svesti građanstvu o važnosti normi u društvu. Naime, ukoliko se kršenje normi toleriše, vremenom će svest o obaveznosti poštovanja tih normi oslabiti, a zatim i nestati. Upravo pozitivnom generalnom prevencijom vrši se reafirmacija normi u društvu (Strobl et al., 2005:635). Na građanstvo se može edukativno delovati održavanjem skupova ili koncerata sa kojih se promoviše tolerancija i nenasilje. Usvajanje demokratskih normi ne zavisi od odbacivanja totalitarističkih i neonacističkih ideologija, već u većoj meri od prihvatanja demokratskog životnog stila. Ovakvi pristupi imaju pozitivne efekte i, dugoročno gledano, mogu uticati na smanjenje zločina mržnje (Strobl et al., 2005:636).

b) Političke elite

Političke elite često stvaraju društveno pogodne uslove za nasilje motivisano nacionalnim, rasnim, religijskim ili drugim oblicima mržnje, pružajući aktivnu ili pasivnu podršku stigmatizaciji, demonizaciji ili marginalizaciji tradicionalno potlačenih društvenih grupa. Na taj način država daje legitimitet politici nasilja i politici hegemonije (Perry, 2001:179). Političke elite imaju odgovornost da obezbede ravnopravnost svih građana, vladavinu zakona i da razvijaju uistinu demokratsku političku kulturu koja promoviše, a ne osuđuje, različitosti u društvu. Zločini mržnje su pretnja osnovnim demokratskim vrednostima, time nosioci političke vlasti imaju ustavnu obavezu da štite prava građana i da sprečavaju razne oblike diskriminacije i nasilja u društvu. Postoji čitav niz mera koje se mogu sprovesti na ovom planu, poput ispunjenja međunarodnih obaveza koje proizilaze iz međunarodnih konvencija i drugih akata, uključujući i uspostavljanje saradnje sa međunarodnim telima koja se bave ovom problematikom.

Jedno od esencijalnih pitanja jeste pravna zaštita manjina i njihovo ravnopravno učešće u političkom, ekonomskom i kulturnom životu. Podržavanjem inicijativa kojima se predlažu adekvatna zakonska rešenja može se uticati na izvršnu vlast da omogući efikasnu implementaciju postojećih zakonskih propisa iz ove oblasti. Političke elite mogu podržati, ili bar omogućiti, nesmetan rad nevladinim organizacijama za zaštitu ljudskih prava, posebno onih koje se bave pitanjima rasizma, ksenofobije, verske i drugih oblika diskriminacije i netolerancije. Od posebnog je značaja uloga političkih elita u postkon-

fliktnim društvima, gde su izražene subjektivne posledice konflikta u vidu sentimenta mržnje prema pripadnicima drugih, suprotstavljenih nacionalnih, religijskih ili drugih grupa. Socijalni psiholozi smatraju da se na neutralisanje mržnje može delovati usmeravanjem mržnje na učesnike u ratnom zločinu, zatim zakonskim merama, informisanjem, interakcijom i obrazovanjem i vaspitanjem (Milosavljević, 2004:395).

Koja je uloga političkih elita u tim društvenim okruženjima i šta oni mogu učiniti na neutralisanju nastalih posledica? Predstavnici političkih elita mogu usmeravati i lokalizovati mržnju na učesnike u ratnom zločinu – organizatore, ideologe i izvršioce, umesto na jedan narod ili drugu grupu. Lokalizacijom mržnje identifikuju se odgovorni za zločine i na taj način se sprečava da mržnja bude isključivi i dugoročni pokretač odnosa između antagonističkih društvenih grupa. Na neutralisanje mržnje političke elite mogu uticati tako što daju političku podršku efikasnom delovanju sistema krivičnog pravosuđa, čime se šalje jasna poruka da će takva ponašanja biti oštro sankcionisana. Takođe, u javnim istupima mogu izbegavati nasilnu komunikaciju i govor mržnje, čime se evociraju sentimente mržnje. Sa druge strane, svojim umerenim izjavama i političkim delovanjem mogu promovisati vrednosti političke kulture dijaloga, tolerancije i nenasilja. Ukoliko je delovanje političkih elita usmereno na interakciju i dijalog s antagonističkim grupama, kao i definisanje zajedničkih, mogućih ciljeva, dugoročno gledajući, to bi trebalo doprineti redukciji postojećih tenzija. I, na kraju, političke elite mogu uticati na proces vaspitanja i obrazovanja mladih generacija, tako što će davati političku podršku nastavnim planovima i aktivnostima kojima se promovišu demokratske vrednosti.

c) Mediji

Mediji imaju ključnu ulogu u oblikovanju javnog mnjenja, posebno kada je reč o osetljivim temama poput zločina mržnje. Mediji se bave prodajom vesti, a zločin mržnje je uvek vest koja pobuđuje interesovanje javnosti. Mediji mogu da imaju dvostruku ulogu, prva se odnosi na objektivno informisanje, druga na manipulaciju. Na koji način će mediji postupati, etičko je pitanje.

Kritičari koncepta zločina mržnje kritikuju i ulogu medija, jer su stvorili lažnu sliku o stanju zločina mržnje, često bez osnova ukazujući na alarmantno stanje (Jacobs & Potter, 1998:50–51). Grin i saradnici navode da su mediji imali značajnu ulogu u stvaranju plime ksenofobičnog nasilja u Nemačkoj 1990-ih (Green et al., 2001:496). Važno je pomenuti i činjenicu da je razvoj informacionih tehnologija, posebno interneta, omogućio nove načine širenja raznih vidova mržnje. Mržnja na internetu rasprostranjen je fenomen, jer ga ekstremisti koriste kao globalno sredstvo komuniciranja za širenje ideologija mržnje (Perry, 2001:174). Saradnja medija i policije takođe je od velikog značaja kada su u pitanju zločini mržnje. Pristupi u saradnji mogu biti proaktivni i reaktivni. Proaktivni pristup sastoji se od aktivnosti kojim se promoviše nenasilje i izbegava uvredljiva terminologija pri izveštavanju. Od značaja je i da mediji informišu javnost o detaljima vezanim za lišavanje slobode, podignutim optužnicama i presudama za zločine mržnje, jer takav pristup jača poverenje javnosti u sistem krivičnog pravosuđa (ACPO & Home Office, 2005:95). U reaktivnom pristupu, dakle kada se već desi određeni događaj, saradnja policije i medija je prilika da policija demonstrira otvorenost i odgovornost prema javnosti (ACPO & Home Office, 2005:95).

ZAKLJUČAK

U ovom radu dat je kraći prikaz uloge provjadera bezbednosti na nacionalnom nivou u kontroli zločina mržnje. Svako društvo u skladu sa svojim institucionalnim kapacitetima, politikom suzbijanja kriminaliteta i nivoom poštovanja demokratskih vrednosti reaguje na ova specifična krivična dela. Posledice zločina mržnje prevazilaze neposrednu žrtvu, oni su pored napada na pojedinca i napad na grupu kojoj žrtva pripada. To je njihova specifičnost u odnosu na ostala krivična dela. Zločini mržnje mogu da predstavljaju pretnju za mir i stabilnost u društvu. Time i uloga subjekata koji to treba da obezbede je velika. Značaj policije kao tradicionalnog provjadera bezbednosti je nezaobilazan. Uspešna kontrola zavisi od obučenosti i uspešnosti policije u rasvetljavanju ovih krivičnih dela, postupanju sa žrtvama, te odnosima sa zajednicom i sa medijima. Rad pravosudnih organa, tužilaštava i sudova ima jasan cilj, a to je krivično gonjenje i utvrđivanje odgovornosti počinitelaca ovih krivičnih dela. Samo na takav način je moguće stvoriti poverenje žrtve i zajednice kojoj žrtva pripada u sistem krivičnog pravosuđa, i društvo u celini. Međutim, pored organa formalne društvene kontrole značajnu ulogu u ostvarivanju tog cilja imaju i drugi subjekti. Sistem obrazovanja ima značajnu ulogu. U tom sistemu mladi ljudi se pripremaju za budućnost. Učenje o kulturnim različitostima i nenasilnoj komunikaciji treba da bude sastavni deo procesa obrazovanja na svim nivoima. Značaj poštovanja demokratskih normi ne odnosi se samo na proces formalnog obrazovanja već i na sve građane. Uspešne strategije za prevenciju zločina mržnje uključuju niz aktivnosti građana, institucija i medija. Političke elite snose veliku odgovornost kada je kontrola ovih krivičnih dela u pitanju. Oni su ti koji kreiraju društveni ambijent i koji mogu da osude prakse diskriminacije, mržnje i nasilja, ili da ih podstiču. Neutraln stav takođe doprinosi društvenom ambijentu nasilja jer poruka osude nedostaje. Političke elite su inicijatori promena i jačanja institucionalnih kapaciteta za suzbijanje zločina mržnje. Mediji isto tako imaju veliki značaj u ovom procesu. Neobjektivno i tendenciozno informisanje vodi stvaranju plime netrpeljivosti i nasilja. Može se zaključiti da je sprečavanje i suzbijanje zločina mržnje sveobuhvatan proces, koji zahteva aktivno učešće subjekata iz različitih sfera društvenog života. Samo takav integralni pristup ovom problemu dugoročno može dati pozitivne rezultate.

LITERATURA:

- American Prosecutors Research Institute [APRI] (2001). *A local prosecutor's guide for responding to hate crimes*. Retrieved August 18, 2009, from http://www.ndaa.org/pdf/hate_crimes.pdf
- Association of Chief Police Officers [ACPO], & The Home Office Police Standards Unit. (2005). *Hate Crime: Delivering a Quality Service – Good Practice and Tactical Guidance*. Retrieved October 15, 2009, <http://www.bedfordshire.police.uk/pdf/tacticalguidance.pdf>
- Bandura, A. (1977). *Social Learning Theory*. New Yerssy: Pretince Hall.
- Berrill, K. (1992). Anti-Gay Violence and Victimization in the United States: An Overview. In G. Herek & K. Berrill (Eds.), *Hate Crimes: Confronting Violence against Lesbians and Gay Men* (pp.19–45). K. Newbury Park, CA: Sage.

- Brown, A. (1995). *Organizational Culture*. London: Pitman.
- Burney, E., & Rose, G. (2002). *Racist Offences – How is the Law Working? Implementation of the Legislation on Racially Aggravated Offences in the Crime and Disorder Act 1998. Home Office Research Study 244*. London, United Kingdom: Home Office.
- Cogan, J. C. (2002). Hate Crime as a Crime Category worthy of Policy Attention. *American Behavioral Scientist*, 46(1), 173–185.
- De Fontet, F. (1999). *Расизам*. Београд & Земун: Плато & XX век.
- Green, D. P., McFalls, L. H., & Smith, J. K. (2001). Hate crime: An emergent research agenda. *Annual Review of Sociology*, 27, 479–504.
- Herek, G. (1992). Primary and Secondary Victimization in Anti-Gay Hate Crimes: Official Response and Public Policy. In G. Herek, & K. Berrill (Eds.), *Hate Crimes: Confronting Violence against Lesbians and Gay Men*. (pp.289–305). Newbury Park, CA: Sage.
- Jacobs, J. B., & Potter, K. A. (1998). *Hate crimes: criminal law & identity politics*. New York: Oxford University Press.
- Janjićijević, N. (1997). *Organizaciona kultura*. Novi Sad: Ulix.
- Lalić, V. (2013). *Zločini mržnje u Bosni i Hercegovini*. Doktorska disertacija. Fakultet bezbednosti. Univerzitet u Beogradu.
- Lalić, V., Matijašević, D. (2015). Suprotstavljanje rasizmu, ksenofobiji i zločinima mržnje u Evropi – supranacionalni, normativni i institucionalni aspekti. *Godišnjak Evropskog Defendologija centra*, br.4. Banja Luka: Evropski defendologija centar. str.100–111.
- Levin, B., & Amster, S. E. (2007). Making Hate History: Hate Crime and Policing in America's Most Diverse City. *American Behavioral Scientist*, 51(2), 319–348.
- Levin, J., Rabrenovic, G., Ferraro, V., Doran, T., & Methe, D. (2007). When a Crime Committed by a Teenager Becomes a Hate Crime Results From Two Studies. *American Behavioral Scientist*, 51(2), 246–257.
- Martin, S. E (1999). Police and the Production of Hate Crimes: Continuity and Change in One Jurisdiction. *Police Quarterly*, 2(4), 417–437.
- McDevitt, J., Levin, J., & Bennett, S. (2002). Hate crime offenders: An expanded typology. *Journal of Social Issues*, 58, 303–317.
- McVeigh, R., Welch, M. R., & Bjarnason, T. (2003). Hate Crime Reporting as a Successful Social Movement Outcome. *American Sociological Review*, 68(6), 843–867.
- Milašinović, S. (2008). Suština i uzroci društvenih konflikata. *Nauka, bezbednost, policija*, 13(1), 55–77.
- Milosavljević, B. (2004). *Socijalna patologija i društvo*. Banja Luka: Filozofski fakultet Univerziteta u Banjoj Luci.
- Morsch, J. (1991). The Problem of Motive in Hate Crimes: The Argument against Presumptions of Racial Motivation. *The Journal of Criminal Law and Criminology*, 82 (3), 659–689.
- Multilingual Orientation Service Association for Immigrant Communities [MOSAIC]. (2003). *Diverse Cultures, Responsive Policing: A Policy Framework*. Vancouver, BC, Canada: MOSAIC Settlement Services.
- Nolan, J. & Akiyama, Y. (1999). An Analysis of Factors that Affect Law Enforcement Participation in Hate Crime Reporting, *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 15(1), 111–127.

- OSCE Office for Democratic Institution and Human Rights [OSCE – ODIHR]. (2009a). *Hate Crime Laws – A Practical Guide*. Warsaw: OSCE (ODIHR). Retrieved March 15, 2010, from <http://www.osce.org/odihr/36426>
- Perry, B. (2001). In *the Name of Hate: Understanding Hate Crimes*. New York: Routledge.
- Phillips, N. D. (2009). The Prosecution of Hate Crimes: The Limitations of the Hate Crime Typology. *Journal of Interpersonal Violence*, 24(5), 883–905.
- Reiner, R. (1985). *The Politics of the Police*. Brighton: Wheatsheaf Books.
- Saucier, D. A., Brown, T. L., Mitchell, R. C., & Cawman, A. J. (2006). Effects of Victims' Characteristics on Attitudes toward Hate Crimes. *Journal of Interpersonal Violence*, 21(7), 890–909.
- Skolnick, J. (1966). *Justice Without Trial*. New York: Wiley.
- Stanko, E. A. (2004). Reviewing the evidence of hate – Lessons from a project under the Home Office Crime Reduction Programme. *Criminal Justice*, 4(3), 277–286.
- Strobl, R., Klemm, J., & Wurtz, S. (2005). Preventing Hate Crime: Experiences from two East-German Towns. *British Journal of Criminology*, 45, 634–646.
- Tilley, N. (2007). *Handbook of crime prevention and community safety*. Cullompton: Willan Publishing.
- Turner, N. (2001). Responding to Hate Crimes: A Police Officer's Guide to Investigation and Prevention. International Association of Chiefs of Police. Retrieved January 16, 2010, from <http://www.theiacp.org/PublicationsGuides/LawEnforcementIssues/Hatecrimes/RespondingtoHateCrimesPoliceOfficersGuide/tabid/221/Default.aspx>
- Ueckert, H., Kakuska, R., & Nagorny, J. (1979). *Психологија у служби човјека*. Загреб: Младост.